

ALEKSANDRA KŁOS-SKRZYPCZAK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

Specyfika form i praktyk religijnych społeczności afroamerykańskiej wyzwaniem pastoralnym dla amerykańskiego Kościoła katolickiego

Stwierdzenie, że Stany Zjednoczone są narodem chrześcijańskim, stanowi polityczny aksjomat, zwłaszcza dla amerykańskich konserwatystów. To właśnie głównie w konserwatywnej wizji Amerykanów chrześcijaństwo od zawsze było związane z białym odcieniem skóry, zaś określenie „wartości judeochrześcijańskie” pozwalało politykom jednoznacznie wskazywać, o których wartościach mowa¹.

W raporcie *America's Changing Religious Identity*² opublikowanym w roku 2017 czytamy, że amerykański krajobraz religijny przechodzi drastyczną transformację. Biali chrześcijanie, stanowiący niegdyś dominującą grupę religijną³ w Stanach Zjednoczonych, tworzą obecnie mniej niż połowę wszystkich dorosłych mieszkańców tego kraju⁴. Zgodnie z danymi *World Po-*

¹ Zob. J. Wilson, *We're at the end of white Christian America. What will that mean?*, *The Guardian*, 20.09.2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/20/end-of-white-christian-america> [dostęp: 12.03.2019].

² Zob. D. Cox, R.P. Jones, *America's Changing Religious Identity*, 09.06.2017., <https://www.ppri.org/research/american-religious-landscape-christian-religiously-unaffiliated> [dostęp: 12.03.2019].

³ Powołując się na dane z 1970 roku, Michael Novak podaje, że w Ameryce żyje ponad pięćdziesiąt milionów katolików (zob. Novak 1984, s. 64).

⁴ Zdaniem Daniela Coxa i Roberta P. Jonesa, amerykański Kościół katolicki przeżywa przemianę etniczną, czego dowodem są dane statystyczne, z których wynika, że w ciągu 25 lat liczba białych katolików spadła o 32% (w 1992 roku wynosiła niespełna 87%, w roku 2017 około 55%). Jeszcze w roku 1976 około 81% białych Amerykanów utożsamiało się z wiarą chrześcijańską, zaś cztery dekady później taką deklarację złożyło niespełna 43% respondentów populacji osób rasy białej. Zob. <https://www.ppri.org/research/american...> [dostęp: 12.03.2019].

*pulation Review*⁵ w Stanach Zjednoczonych mieszka obecnie około 36 milionów Afroamerykanów⁶, co stanowi prawie 13% populacji tego kraju⁷, zaś do roku 2050 przewiduje się prawie dwukrotny wzrost liczby przedstawicieli tejże grupy mniejszościowej w USA (ponad 16% populacji kraju)⁸. W obliczu tych danych Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich⁹ podaje, że już prawie 3 milionów wierzących to przedstawiciele czarnej społeczności. Ta rosnąca w siłę ekspresyjna grupa etniczna stanowi nie lada wyzwanie duszpasterskie dla amerykańskich ordynariuszy.

Niniejszy artykuł przedstawia specyfikę form i praktyk religijnych Afroamerykanów w amerykańskim Kościele katolickim oraz prezentuje zmagania członków czarnej społeczności w swoich rodzimych parafiach z nierównością, ksenofobią i rasizmem. Opis dominujących aspektów w życiu społeczno-kulturowym czarnych pozwala określić ogrom wyzwań, wobec których stoi współczesny Kościół amerykański, wśród których warto wymienić problem powołań, celebrację liturgii czy kwestię integracji wiernych pochodzenia afroamerykańskiego.

Afroamerykanie w amerykańskim Kościele katolickim

W amerykańskim społeczeństwie panuje błędne przekonanie, że bycie czarnym wierzącym jest równoznaczne z przynależnością do charyzmatycznego kultu protestanckiego (zob. Kowalak 1996, s. 41-49), a przecież, mówiąc o amerykańskim Kościele, trzeba wspomnieć o czarnych katolikach, którzy, mimo zniesienia niewolnictwa, wciąż „walczą” o swoją tożsamość społeczno-kulturową, o bycie „autentycznie czarnym i prawdziwie katolickim”¹⁰.

Jak wspomniano, populacja czarnych katolików oscyluje w granicach 3 milionów, a dane te uwzględniają nie tylko osoby świeckie, ale również

⁵ Zob. worldpopulationreview.com/countries/united-states-population [dostęp: 12.03.2019].

⁶ Warto podkreślić, że społeczność Afroamerykanów w Stanach Zjednoczonych nie jest monolityczna, o czym świadczą stosowane określenia względem tejże grupy przez samych jej członków: „Murzyn”, „Afrykanin”, „Afroamerykanin”, „Czarny”, „kolorowy”.

⁷ Według danych United States Census Bureau z lutego 2018 roku populacja Stanów Zjednoczonych szacowana jest na ponad 327 milionów, zob. <https://www.census.gov/popclock> [dostęp: 12.03.2019].

⁸ <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/demographics/index.cfm> [dostęp: 13.03.2019].

⁹ Z angielskiego United States Conference of Catholic Bishops, zob. <http://www.usccb.org> [dostęp: 13.03.2019].

¹⁰ Z angielskiego “authentically black and truly Catholic” – E. Green, *There Are More Black Catholics in the U.S. Than Members of the A.M.E. Church*, *The Atlantic*, 05.11.2017, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/11/black-catholics/544754/> [dostęp: 14.03.2019].

13 biskupów¹¹, 250 księży, 437 diakonów, 75 mężczyzn w trakcie formacji seminaryjnej, 400 sióstr zakonnych oraz 50 zakonników. Obecnie aż w sześciu diecezjach władzę sprawują czarnoskórzy biskupi¹², zaś zgodnie z danymi National Black Catholic Survey (NBCS) z roku 2011 spośród 21 000 amerykańskich parafii około 800 to parafie zdominowane w zupełności przez Afroamerykanów¹³, a najwięcej z nich mieści się w stanach Luizjana i Teksas oraz w mieście Waszyngton¹⁴. Przywołując historię afrykańsko-amerykańskich katolików, warto przy tej okazji wspomnieć, że w Meryland powstała pierwsza spośród kolonii, w której osiedlili się czarni członkowie Kościoła. W ten sposób, jak podaje The National Black Catholic Congress, Inc.¹⁵, na amerykańskiej ziemi zasiane zostało katolickie ziarno „wśród Indian, czarnych niewolników i przedstawicieli innych mieszanek rasowych¹⁶”.

Katolicy Afroamerykanie we wszystkich kategoriach wiekowych wykazują większe zaangażowanie w sferze religijnej aniżeli biali członkowie Kościoła. Prawie 75% ciemnoskórych przedstawicieli Kościoła katolickiego powyżej 60 roku życia jest silnie zaangażowanych w życie swojej parafii. Podobną deklarację składa prawie 53% Afroamerykanów pomiędzy 18 a 29 rokiem życia. W przypadku białych katolików jest to niespełna 56% osób w wieku 60 lat i więcej oraz ponad 28% wierzących w przedziale wiekowym 18-29 roku życia. Wiara i tożsamość religijna Afroamerykanów, jak podaje raport National Black Catholic Survey¹⁷, jest silnie skorelowana z poziomem wykształcenia: biorący udział w badaniu Afroamerykanie to osoby

¹¹ Do urzędujących biskupów zaliczają się: Edward K. Braxton, Belleville; E. Campbell, Jr., Waszyngton; Fernand J. Cheri, OFM, Nowy Orlean; Shelton J. Fabre, Houma-Thibodaux; Wilton D. Gregory, Atlanta; Curtis J. Guillory, SVD, Beaumont; George Murry, SJ, Youngstown; Joseph N. Perry, Chicago. Biskupi przebywający na emeryturze: Gordon D. Bennett, SJ, diecezja Mandeville; Martin D. Holley, diecezja Memphis; John H. Ricard, SSJ, diecezja Pensacola-Tallahassee, Guy A. Sansaricq, diecezja Brooklyn; J. Terry Steib, SVD, diecezja Memphis, Zob: <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/african-american-bishops.cfm> [dostęp: 12.03.2019].

¹² Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity...> [dostęp: 12.03.2019].

¹³ Zob. *The 2011 National Black Catholic Survey. Executive Summary of Key Findings of Pastoral Issues*, w: [https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets/File/exec-summary-key-findings\[1\].pdf](https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets/File/exec-summary-key-findings[1].pdf) [dostęp: 12.03.2019].

¹⁴ <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/demographics/parishes-with-a-strong-black-catholic-presence.cfm> [dostęp: 13.03.2019].

¹⁵ The National Black Catholic Congress, Inc. to utworzona w roku 1985 organizacja non-profit, której celem jest opracowanie skutecznych środków ewangelizacyjnych wśród afrykańsko-amerykańskich katolików, zob. <https://nebula.wsimg.com/532a28df024cf652aab197ddd11a8338?AccessKeyId=BC1D04F48C0411888F51&disposition=0&alloworigin=1> [dostęp: 12.03.2019].

¹⁶ Z angielskiego: “among Indians, Black slaves and the various racial mixtures of them all” – <https://www.nbccongress.org/history-of-black-catholics.html> [dostęp: 12.03.2019].

¹⁷ Zob. <https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets...> [dostęp: 12.03.2019].

dobrze wykształcone, cieszące się wysoką pozycją społeczno-ekonomiczną¹⁸. Wspomnieć należy, że istnieje duża przepaść na tle społeczno-ekonomicznym pomiędzy czarnymi katolikami a czarnymi protestantami. Zarobki afroamerykańskich katolików są dwukrotne wyższe aniżeli afroamerykańskich protestantów, zaś porównywalne do zarobków białych wyznawców protestantyzmu. Czarni członkowie Kościoła katolickiego bardzo cenią sobie interakcje społeczne w ramach wspólnot przykościelnych i są bardziej zaangażowani w życie parafii aniżeli biali wierzący. Na fakt ten, zdaniem autorów NBCS, wpływ mają kulturowe i rasowe normy wspólnot Afroamerykanów, które stawiają duży akcent na znaczenie religii oraz duchowości w życiu codziennym¹⁹. Aż 62% Afroamerykanów deklaruje, że w ramach struktur parafialnych zaspokajane są ich potrzeby duchowe, emocjonalne i społeczne²⁰, co przekłada się na przywiązanie do swojej parafii²¹.

Jak czytamy w raporcie National Black Catholic Survey, ponad 48% afroamerykańskich katolików uczęszcza do Kościoła raz w tygodniu, co stanowi o ponad 18% więcej aniżeli białych wiernych. Poczucie duchowego uniesienia oraz potrzeba wsłuchania się w słowo Boże to dwa najczęściej akcentowane motywy uczestnictwa we Mszy Świętej. Afroamerykanie (31,7%) odczuwają większe aniżeli biali (20,5%) poczucie obowiązku uczestnictwa we Mszy Świętej. Czarni katolicy deklarują wysoki poziom satysfakcji z głoszonych kazań oraz śpiewów liturgicznych (73,2% czarnych vs. 67,5% białych).

Dyskryminacja rasowa i tęsknota za „czarną tożsamością”

W latach sześćdziesiątych XX wieku²², wraz z powstaniem ruchu Black Power²³, niewielka grupa czarnych aktywistów, katolików, zaczęła krytycznie odnosić się do działań w amerykańskim Kościele katolickim. Spór dotyczył pseudouniwersalności struktur Kościoła: Afroamerykanom narzucano

¹⁸ <https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets...> [dostęp: 12.03.2019].

¹⁹ <https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets...> [dostęp: 12.03.2019].

²⁰ Warto wspomnieć, że deklarację taką składa tylko 40,5% białych katolików.

²¹ Ponad 40% czarnych wiernych i niespełna 22% białych członków Kościoła katolickiego niechętnie podchodzi do sytuacji, w której musiałoby zmienić parafię, do której uczęszcza, zob. <https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets...> [dostęp: 12.03.2019].

²² W tym okresie, zgodnie z danymi U.S. Bureau of the Census, aktywność społeczna Afroamerykanów w poszczególnych stanach USA znacznie wzrosła (zob. Martin, Roberts, Mintz, McMurry, Jones 1989, s. 958-961).

²³ Ruch Black Power w latach 60. i 70. XX wieku był ruchem politycznym i społecznym, którego zwolennicy wierzyli w dumę rasową, samowystarczalność i równość dla wszystkich ludzi pochodzenia afrykańskiego. Członkowie ruchu brali udział w działaniach na rzecz praw obywatelskich, zob. <https://dp.la/primary-source-sets/the-black-power-movement> [dostęp: 15.03.2019].

albo model „irlandzkiego katolika”, albo „niemieckiego katolika”. Pokolenia Afroamerykanów, którzy nawrócili się na katolicyzm, wierzyły w prawo do powszechności amerykańskiego Kościoła. Jednakże konfrontacja z rzeczywistością okazała się zaskakująca. Zdaniem członków ruchu Black Power (zob. Ludwikowski 1976), „nie można być prawdziwym katolikiem, skoro nie można być naprawdę sobą²⁴”. Warto wspomnieć, że w tym okresie „wojowniczność” Murzynów dostrzegalna była w wielu innych aspektach życia społecznego²⁵. Wszystko za sprawą wojny w Wietnamie, w której udział Afroamerykanów był „nieproporcjonalnie wysoki w stosunku do innych grup społecznych [...] albowiem na 11 procent ogółu społeczeństwa służących w armii Stanów Zjednoczonych w Wietnamie czarni stanowili 18 procent” (Jones 2016, s. 640).

Carl Scott w opublikowanym na łamach czasopisma „First Things” artykule pisze, że ruch Black Power przetrwał na ulicach amerykańskich miast głównie za sprawą zniekształconych obrazów przedstawiających „zbrodnie” czarnej klasy robotniczej, którym wtórują chore ideologicznie wizje oraz wulgarny styl życia²⁶. Natomiast, zdaniem Richarda Johna Neuhausa²⁷, powstanie ruchu Black Power rozpoczęło proces transformacji głęboko zakorzenionych w amerykańskim zwyczaju zachowań. Ojciec Neuhaus moment zawiązania ruchu określa mianem „światłości moralnej”, który zakończył wygrzewanie się nadklasy białej części społeczeństwa w swoim blasku²⁸. Dni działalności Black Power, w opinii Davida Bradleya, to czas, gdy wojowniczność była trybem i wściekłością²⁹.

Z początkiem lat siedemdziesiątych czołowi przywódcy Black Power zginęli podczas starć z policją, zaś pozostałe grono zaniechało działań w ramach

²⁴ Z angielskiego: “we can’t be truly Catholic unless we can be our true selves” – E. Green, *There Are More Black Catholics in the U.S...*, [dostęp: 12.03.2019].

²⁵ W latach 1964-1968 w Stanach Zjednoczonych doszło prawie 225 gwałtownych incydentów na tle rasowym, w których zginęło ponad 190 osób, a prawie 49 tysięcy zostało aresztowanych (zob. Lewicki 2017, s. 351-352).

²⁶ Zob. C. Scott, *Carl’s Rock Songbok #79: Martha Bayles and I on Rap, Pt. 2, First Things*, 07.04.2013, <https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2013/04/carls-rock-songbook-martha-bayles-and-i-on-rap-pt> [dostęp: 23.03.2019].

²⁷ Ojciec Richard John Neuhaus był jedną z najbardziej wpływowych postaci amerykańskiego życia publicznego. Jego pisarstwo, aktywizm i związki z ludźmi ze świata religii, polityki, kultury miały bezpośredni wpływ na kształtowanie współczesnej historii Stanów Zjednoczonych. Początkowo luterański pastor, w 1991 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk kardynała Johna Josepha O’Connora. Założyciel, wieloletni redaktor naczelny czasopisma „First Things” (zob: Boyagoda 2015).

²⁸ R.J. Neuhaus, *Farewell to the Overclass*, *First Things*, Sierpień 1996, <https://www.firstthings.com/article/1996/08/farewell-to-the-overclass> [dostęp: 23.03.2019].

²⁹ D. Bradley, *The Omni-American Blues*, *First Things*, Marzec 2017, <https://www.firstthings.com/article/2017/03/the-omni-american-blues> [dostęp: 23.03.2019].

ruchu³⁰. Niemniej jednak do chwili obecnej afroamerykańscy katolicy, mimo że stanowią kręgosłup amerykańskiego Kościoła, wciąż są celem nietolerancji rasowej. Co gorsza, ogromna większość białych wierzących nie dostrzega rasowej marginalizacji Afroamerykanów i nietolerancji wobec nich ze strony Kościoła. Według danych sondażowych przygotowanych przez Darrena W. Davisa oraz Donalda B. Pope-Davisa (zob. Davis, Pope-Davis 2017) 40% afrykańsko-amerykańskich katolików deklaruje, że przynajmniej raz w życiu doświadczyło negatywnych zachowań na tle rasowym w swojej rodzinnej parafii. Warto podkreślić jednak, że rasistowskie poczynania nie zniechęcają czarnych do praktykowania wiary oraz zaangażowania w życie wspólnoty kościelnej. Z raportu, który przygotowali Davis oraz Pope-Davis, wynika, że większość badanych przyznaje, iż Kościół nie prowadzi działań mających na celu zwiększenie powołań wśród czarnych katolików, a przeciż Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich już od lat prowadzi działania na rzecz zwalczania rasizmu, który „wyrządza wielką krzywdę swoim ofiarom i niszczy dusze tych, którzy mają rasistowskie lub uprzedzające myśli³¹”. Amerykańscy biskupi prowadzą akcje edukacyjne wśród wiernych we wszystkich grupach wiekowych³², zawiadują działaniami w poszczególnych parafiach³³, sukcesywnie zwracają się do członków Kościoła za pośrednictwem listów³⁴ oraz materiałów audiowizualnych³⁵. Warto przy tej okazji podkreślić, że w sierpniu 2017 roku Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich zainicjowała Ad Hoc Komitet Przeciwko Rasizmowi w odpowiedzi na pogorszenie się dyskursu publicznego i epizodyczne akty przemocy o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym. Pokłosiem tychże działań był list pasterski amerykańskich biskupów na temat rasizmu: *Open Wide Our Hearts: The Enduring Call to Love*³⁶, który przypomina, że wszyscy jesteśmy braćmi i siostrami stworzonymi na obraz i podobieństwo Boga. Rasizm, zdaniem biskupów, jest proble-

³⁰ Zob. <https://www.archives.gov/research/african-americans/black-power> [dostęp: 23.03.2019].

³¹ Z angielskiego: “This evil causes great harm to its victims, and it corrupts the souls of those who harbor racist or prejudicial thoughts”, zob: <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/index.cfm> [dostęp: 23.03.2019].

³² Edukacja prowadzona jest zarówno wśród uczniów szkół podstawowych i średnich, jak i studentów amerykańskich uczelni oraz osób dorosłych, zob: <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/educational-resources-on-racism.cfm> [dostęp: 23.03.2019].

³³ Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/parish-resources-on-racism.cfm> [dostęp: 23.03.2019].

³⁴ Zob. [http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/...](http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/) [dostęp: 23.03.2019].

³⁵ Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/racism-videos.cfm> [dostęp: 23.03.2019].

³⁶ Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/upload/open-wide-our-hearts.pdf> [dostęp: 23.03.2019].

mem również moralnym i teologicznym, który manifestuje się instytucjonalnie i systemowo. Przemiana serc wiernych to jedyna droga do zmian postaw w amerykańskim społeczeństwie.

Jak czytamy na stronie The National Black Catholic Congress, Inc., przedstawiając historię amerykańskiego katolicyzmu, podkreślić należy istotną rolę, jaką mężczyźni i kobiety pochodzenia afroamerykańskiego odegrali w budowaniu Kościoła³⁷. Mając za sobą wieloletnią historię niewolnictwa oraz segregacji rasowej, czarni katolicy wciąż pielęgnują wiele aspektów swojego dziedzictwa kulturowego. Zdaniem ks. Scotta A. Bailey³⁸, wiara chrześcijańska nadaje znaczenia ludzkiej kulturze, która z kolei prowadzi ludzi do Chrystusa. Rolą Afroamerykanów jest wzbogacanie Kościoła, dzielenie się swoim dorobkiem kulturowym z całą społecznością wiernych. W opinii Bailey tym, co społeczność czarnych przyciąga do Kościoła, jest głębokie uznanie dla daru wolności w Jezusie Chrystusie. Mając w pamięci doświadczenie niewoli i rasizmu, Afroamerykanie doskonale rozumieją znaczenie wolności w Chrystusie, bo „nawet przed emancypacją znali wewnętrzną duchową wolność, która pochodzi od Jezusa... Pozostawili nam lekcję, że bez duchowej wolności nie można walczyć o tę wolność, która jest prawem wszystkich³⁹”. To właśnie w okresie niewolnictwa, zdaniem ks. Scotta A. Bailey, słowo Boże zawarte na kartach Pisma Świętego dodawało otuchy i siły. Historia Izraela, opowieść o niewoli i wyzwoleniu, rezonuje do dnia dzisiejszego głęboko w sercach wiernych Afroamerykanów. Co więcej, cierpienie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa dają nadzieję w obliczu tragedii, które czarnej części amerykańskiego społeczeństwa nie są obce. Wydarzenia te sprawiły, że katolicy pochodzenia afroamerykańskiego, wdzięczni za dar wolności udzielonej przez Boga, sami starają się głosić wolność i żyć w myśl wolności Chrystusowej⁴⁰.

³⁷ Zob. „*What We Have Seen and Heard*” *A Pastoral Letter on Evangelization From the Black Bishops of the United States*, U.S.A. 1984, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/upload/what-we-have-seen-and-heard.pdf> [dostęp: 23.03.2019].

³⁸ Książdz Scott A. Bailey jest sekretarzem kapłana arcybiskupa Aquili w Denver, a na stronie The National Black Catholic Congress, Inc. przedstawia, w jaki sposób funkcjonuje społeczność Afroamerykanów w amerykańskich parafiach Kościoła katolickiego, zob. <https://archden.org/clergy/rev-scott-bailey/#.XJfmZvZFW2w>, <https://www.nbccongress.org/> [dostęp: 23.03.2019].

³⁹ Z angielskiego: “Even before emancipation they knew the inner spiritual freedom that comes from Jesus ... They left us the lesson that without spiritual freedom we cannot fight for that broader freedom which is the right of all” – <https://www.nbccongress.org/history-of-black-catholics.html> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁰ Zob. <https://stcolumba-oak.com/black-catholic-history-facts> [dostęp: 24.03.2019].

Duch afroamerykański we współczesnym Kościele

Zdaniem Jamesa Baldwina, „doświadczenie murzyńskie jest czymś całkiem odrębnym, niepowtarzalnym i nieporównywalnym z doświadczeniem innych grup etnicznych w Ameryce. I dopóki wszyscy, którym sprawa leży na sercu, nie uświadomią sobie tej odrębności [...] dopóty czarni i biali nie znajdą nawet wspólnego języka dla oceny sytuacji” (Brodzki 1963, s. 137). W chwili, kiedy czarni katolicy wyrazili wolę wprowadzenia afrykańskiej ekspresji w amerykańskim Kościele, zaczęto zmierzać w kierunku powielania tradycji Kościoła protestanckiego. Działania te spotkały się ze sprzeciwem Konferencji Amerykańskich Biskupów Katolickich z uwagi na różnice eklezjologiczne i wyznaniowe, a także odmienności teologiczne i socjologiczne.

Główną cechą rozpoznawczą społeczności czarnych wydaje się radość. Już w czasach niewolnictwa, ucisku i trudu mężczyźni i kobiety pochodzenia afroamerykańskiego wyrażali wielką radość i nadzieję, a ich źródłem było zbawienie, które przyszło przez Krzyż. Owa radość wyraża się zazwyczaj w pieśniach, tańcach, modlitwach uwielbienia oraz dziękczynieniu. Wesołość rysująca się na twarzach Afroamerykanów jest wyrazem wiary w Dobrą Nowinę, którą ofiarują światu. Jednakże, zdaniem ks. Scotta A. Baileya, bez przepowiadania Pismo Święte nigdy nie zapuściłoby korzeni w sercach członków czarnej społeczności. Kultura Afroamerykanów wyrasta z silnej tradycji głoszenia Biblii w taki sposób, by miała ona zastosowanie w życiu codziennym. Afroamerykanie tęsknią za spotkaniem Chrystusa nie tylko w Eucharystii, ale również podczas kazania, które otwiera serca wiernych na Słowo. Fakt ten niezwykle trafnie cechuje społeczność afrykańsko-amerykańskich katolików, dlatego nauczanie musi odbywać się z pełną świadomością kulturową i musi być dynamiczne.

W marcu 1991 roku Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich opublikowała dokument *Plenty Good Room. The Spirit and Truth of African American Catholic Worship*, w którym Podkomisja ds. Liturgii Czarnych⁴¹ zajęła się kwestią dostosowania liturgii do stylu i wymowy wspólnoty Afroamerykanów. Jak czytamy w dokumencie, Kościół uznaje różnorodność wspólnot wiernych oraz wymogi ewangelizacyjne, dlatego uczy, że obrzędy liturgiczne muszą być dostosowane do temperamentów i tradycji różnych grup etnicznych, językowych, kulturowych i rasowych. W sytuacji, w której zwyczaje grup mniejszościowych są wolne od błędów i przesądów, mogą być dopuszczone do liturgii zgodnie z jej autentycznym duchem⁴². W roku 1987 papież

⁴¹ Z angielskiego: The Black Liturgy Subcommittee.

⁴² *Plenty Good Room. The Spirit and Truth of African American Catholic Worship*, Waszyngton DC, s. 12, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/upload/plenty-good-room.pdf> [dostęp: 24.03.2019].

Jan Paweł II podczas spotkania z Afroamerykanami w Nowym Orleanie podkreślał, że Kościół ceni, szanuje wszystkie kultury i wszelkie działania ewangelizacyjne wśród wiernych. Należy sobie jednak uświadomić, „że nie ma żadnego czarnego Kościoła, żadnego białego Kościoła, żadnego amerykańskiego Kościoła; ale jest i być musi, w Kościele Jezusowym, miejsce dla czarnych, białych, Amerykanów, dla członków każdej rasy i każdej kultury⁴³”.

Ekspresyjna forma wyrazu, charakterystyczna dla liturgii czarnych wiernych, ściśle nawiązuje do dramatycznej historii ucisku i niewolnictwa, którego doświadczyli przed laty członkowie tej grupy rasowej. Okrzyki były bowiem środkiem, dzięki któremu Afroamerykanie doświadczyli nawrócenia i Boga, stanowiły więc mniej lub bardziej uporządkowany sposób rozwiązywania ich problemów⁴⁴. Do dnia dzisiejszego, podczas kazań, dostrzegalny jest dramatyczny ton, charakterystyczna intonacja oraz rytm wypowiedzi budujący napięcie i nawołujący do nawrócenia. Warto podkreślić, że czarni duchowni cechują się niezwykłą charyzmą, przenikliwym głosem, rytmiczną intonacją, zaś głoszenie słowa Bożego podczas liturgii staje się dialogiem na linii kapłan – zgromadzeni wierni. Podczas kazania wierni mogą spontanicznie, z serca wypowiadać zwroty: „Amen”, „Tak Panie”, „Dziękuję Ci, Jezu”, jak również mogą unosić ręce w geście uwielbienia⁴⁵.

Duchowość Afroamerykanów, jak czytamy w dokumencie *Plenty Good Room. The Spirit and Truth of African American Catholic Worship*, obejmuje całą osobę, zarówno w sferze intelektu, emocji, ducha, ciała, w formie działań indywidualnych oraz wspólnotowych. Doświadczenie Boga, w wersji afroamerykańskiej, stawia duży nacisk na emocje, dlatego właśnie nabożeństwa tej grupy rasowej eksplodują radością, śpiewem, tańcem, kolorem. Owa „radość jest wynikiem przekonania, że w czasie ucisku On mnie poprowadzi... Ta radość pochodzi z nauki i mądrości naszych matek i ojców w wierze⁴⁶”. Emocjonalna forma wyrazu wiary jest silnie zakorzeniona w formie poznawania i doświadczania otaczającego świata, bo przecież nie tylko intelekt, ale również emocje, biorą udział w przeżywaniu rzeczywistości. Jednakże emo-

⁴³ Z angielskiego: “there is no black Church, no white Church, no American Church; but there is and must be, in the one Church of Jesus Christ, a home for blacks, whites, Americans, every culture and race” – *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. 17, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁴ *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. 32, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁵ *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. 43-44, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁶ Z angielskiego: “This joy is a result of our conviction that ‘in the time of trouble, He will lead me... This joy comes from the teaching and wisdom of our mothers and fathers in the Faith’” – *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*s. 37, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

cjonalny sposób poznania opiera się, oprócz zmysłu wzroku, również na afrykańskiej tradycji ustnej, która jest pełna wszelkich środków stylistycznych, mających na celu wywołanie pożądanych emocji.

Ręce uniesione w czasie modlitwy, pochylone głowy, skoki, tańce, krzyki – wszystko to odgrywa istotną rolę w afroamerykańskim Kościele katolickim, gdyż ujawnia wewnętrzne uczucia, nadzieje, lęki, marzenia i tęsknoty za wolnością tejże grupy etnicznej⁴⁷. Co więcej, działania te, wykonywane przez całą wspólnotę wiernych, przyczyniają się do budowania jedności zgromadzenia. Gesty te, wykonywane przez księdza, przewodniczącego liturgii, mogą zaangażować całą społeczność wiernych i zwiększyć poczucie wspólnotowości.

W opinii ks. Baileya Afroamerykanie to istoty stadne bez względu na okoliczności społeczno-ekonomiczno-polityczne. Dostrzegalne jest to nie tylko w liturgii, gdyż przekłada się również na życie rodzinne, gdzie każdy wspiera, zachęca i wzbogaca drugiego, samemu czerpiąc nie mniejsze korzyści. Scott A. Bailey twierdzi, że nieodłączny wspólnotowy aspekt czarnej duchowości jest pod wieloma względami owocem i źródłem życia w jedności z Trójcą Świętą⁴⁸.

Afroamerykanie wyzwaniem dla amerykańskiego Kościoła

Przedstawienie kilku aspektów, które dominują w życiu społeczno-kulturowym Afroamerykanów, pozwala nie tylko lepiej poznać tę grupę rasową, ale również określić wyzwania, wobec których stoi amerykański Kościół.

Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich podkreśla ogromny dług wdzięczności wobec czarnych mężczyzn i kobiet kształtujących historię Stanów Zjednoczonych. To właśnie za ich sprawą afrykańsko-amerykańscy wierni zasilają licznie szeregi współczesnego Kościoła. W opinii biskupów wszystkie dary społeczno-kulturowe cechujące społeczność Afroamerykanów stanowią nie lada wyzwanie. Powołana przy amerykańskim episkopacie Podkomisja do spraw afroamerykańskich⁴⁹ zajmuje się potrzebami i aspiracjami katolickich Afroamerykanów w kwestiach duszpasterstwa, ewangelizacji, sprawiedliwości społecznej, kultu oraz rozwojem innych obszarów zainteresowania. Podkomisja stara się być również oficjalnym źródłem informacji dla

⁴⁷ *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. 41, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁸ Zob. <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

⁴⁹ Z angielskiego: *The Subcommittee on African American Affairs (SCAAA)*. Przewodniczącym SCAAA jest Joseph N. Perry, biskup pomocniczy archidiecezji Chicago, zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/> [dostęp: 24.03.2019].

wszystkich biskupów oraz wiernych Kościoła katolickiego w Stanach Zjednoczonych. Celem jej jest wyartykułowanie społeczno-kulturowego wymiaru wspólnoty katolickiej Afroamerykanów oraz stworzenie podstaw do autentycznej integracji bogactwa tejże grupy rasowej.

Na stronie Konferencji przedstawiono trzy opracowane przez Donnę Grimes⁵⁰, asystentkę dyrektora do spraw Afroamerykańskich przy Sekretariacie Różnorodności Kulturowej Konferencji Amerykańskich Biskupów Katolickich, kluczowe zasady, którymi winny się kierować wspólnoty afroamerykańskich katolików⁵¹. Pierwsza z nich mówi o planowaniu strategicznym, które stanowi klucz do sukcesu dla służby na rzecz czarnych wiernych. Dobry harmonogram działań winien uwzględniać wszelkie formy aktywności, które mogłyby przynieść korzyści Afroamerykanom, między innymi: organizację rekolekcji, spotkania treningowe dla katechetów czy zaangażowanie młodych w organizowane i planowane inicjatywy. Druga z zasad odnosi się do budowania struktur, centralnych miejsc spotkań dla czarnych wiernych. Mówiąc o budowaniu struktur, Grimes ma na myśli centra duszpasterstwa bądź kancelarie, w których organizować można spotkania, także wielokulturowe, również z wiernymi innych grup rasowych. Ostatnia ze wspomnianych zasad mówi o zaangażowaniu duchownych. Zdaniem Donny Grimes, księża, diakoni oraz pracownicy ośrodków parafialnych winni służyć wiernym z pełnym szacunkiem, zrozumieniem oraz braterską miłością⁵².

Kluczowym problemem dla amerykańskich biskupów wydaje się nie tylko kwestia integracji w Kościele wiernych pochodzenia afroamerykańskiego, jak również brak powołań wśród członków tejże grupy rasowej. W opinii National Black Catholic Clergy Caucus of the United States pragnienie większej liczby powołań wśród Afroamerykanów jest istotne zarówno od strony ewangelizacyjnej tej części wiernych, jak i „promocji” w amerykańskim Kościele kultury czarnych. Kwestia powołań, zdaniem amerykańskich biskupów, stanowi najwyższy priorytet dla współczesnego Kościoła w Stanach Zjednoczonych. Analizując materiały przedstawione na stronie National Black Catholic Clergy Caucus of the United States można stwierdzić, że za niską liczbą powołań kryje się konieczność „alienacji kulturowej i społecznej” w okresie seminarium lub domu formacyjnym⁵³. Ponadto, brak powołań wiąże się ściśle z „lukami kulturowymi”: nierzadko do czarnych parafii kierowani są biali duchowni, co

⁵⁰ Zob. https://www.catholicherald.com/opinions/not_in_print/black_history_month____why_/ [dostęp: 24.03.2019].

⁵¹ Z angielskiego: *Secretariat of Cultural Diversity of the U.S. Conference of Catholic Bishops*, zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/index.cfm> [dostęp: 24.03.2019].

⁵² Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity...> [dostęp: 24.03.2019].

⁵³ Zob. <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

wywołuje kulturową i empiryczną przepaść na linii kapłan-wspólnota. Zdaniem amerykańskich biskupów, „zbyt często biali duchowni zaangażowani w posługę duszpasterską wśród Afroamerykanów wchodzą do społeczności czarnych z chętnym sercem, ale niewystarczającą formacją⁵⁴”. Dlatego też amerykański Kościół zachęca do kształcenia historycznego i kulturalnego kapłanów zamierzających podjąć działalność w afroamerykańskich parafiach. Formacja w tym zakresie pozwoli przede wszystkim lepiej służyć na rzecz czarnej wspólnoty, jak również kształtować postawy młodych wiernych⁵⁵.

Afroamerykańska młodzież to nie tylko wielka nadzieja Kościoła, ale również nie lada wyzwanie. Wielu czarnoskórych młodych ludzi, głównie na obszarach miejskich i wielkomiejskich, boryka się z problemem biedy, ubóstwa, narkotyków, braku pracy. Właśnie dlatego ordynariusze amerykańskiego Kościoła zachęcają do większego zaangażowania na rzecz czarnoskórej młodzieży, do formowania nie tylko serc, ale również umysłów⁵⁶. Współczesna afroamerykańska młodzież, zdaniem biskupów, nie ceni czarnej historii i kultury w takim stopniu, jak ich rodzice czy dziadkowie. W miarę upływu czasu młodzież afrykańsko-amerykańska „jest pochłaniana przez styl życia, który jest coraz bardziej indywidualistyczny, hedonistyczny, materialistyczny i ateistyczny⁵⁷” i zapomniła o przodkach, którzy walczyli nie tylko o życie czy wolność, ale również o rozwój czarnej społeczności. Właśnie dlatego, zdaniem Konferencji, ewangelizacja młodych czarnych wymaga zrozumienia kultury istniejącej wewnątrz kultury, która rozpaczliwie dąży do wyzwolenia i wewnętrznej dezintegracji.

Celebracja liturgii w afroamerykańskich parafiach to, zdaniem Konferencji Amerykańskich Biskupów Katolickich, nie lada wyzwanie. Msza Święta, zdaniem ordynariuszy, winna być zarówno „autentycznie czarna, jak i prawdziwie katolicka⁵⁸”. Wymaga to od celebransów świadomości i integracji afroamerykańskich elementów kulturowych w muzyce, głoszeniu Słowa, ekspresji cielesnej, szatach, a nawet w tempie prowadzenia obrzędów. Jednocześnie, o czym przypominają biskupi, liturgia nie jest formą wyrażania kultury okreś-

⁵⁴ Z angielskiego: “Too often, White ministers engaged in pastoral ministry among African Americans come into the community with willing hearts but inadequate formation” – <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

⁵⁵ Zob. <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/building-leaders-in-the-black-catholic-community-for-service-in-the-church.cfm> [dostęp: 24.03.2019].

⁵⁶ Zob. <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

⁵⁷ Z angielskiego: “they are swallowed up by lifestyles which are increasingly individualistic, hedonistic, materialistic, and atheistic” – <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

⁵⁸ Z angielskiego: “authentically Black and truly Catholic” – <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

lonej grupy społecznej, a kultem powszechnego Kościoła. Dlatego też idiomy kulturowe, mimo że niezwykle ważne dla czarnych wierzących, nie powinny odwracać uwagi od istoty Mszy Świętej⁵⁹.

Wnioski i zakończenie

Współczesny amerykański Kościół wyczuwa echo dziedzictwa kulturowego, które przed laty przyniosła za sobą społeczność afroamerykańska. „Jest to echo, które opowiada historię zrodzoną z ubóstwa i cierpienia, a zatem musi być echem, które Kościół przyjmuje i obejmuje⁶⁰”. Adaptacja życia chrześcijańskiego na polu oryginalnego języka, stylu bycia czy też geniuszu kultury współwyznawców nie jest niemożliwa. Zdaniem papieża Pawła VI, manifestowanie wiary chrześcijańskiej może mieć wieloraki wymiar, zaś pluralizm w Kościele jest nie tylko uzasadniony, ale wręcz pożądanym⁶¹.

Wydaje się jednak, że działania Konferencji Amerykańskich Biskupów Katolickich na rzecz walki z ksenofobią i rasizmem nie przynoszą zamierzonych efektów. Jak wspomniano w niniejszym artykule, czarni katolicy, mimo większego statystycznie zaangażowania w życie parafii, wciąż deklarują brak poczucia wspólnotowości z białymi wiernymi. Być może amerykańscy ordynariusze winni z większym zaangażowaniem odnosić się do trudnej, wręcz bolesnej historii tej społeczności? Mając na uwadze dane liczbowe, warto docenić i poznawać wszystko to, co niesie za sobą kultura Afroamerykanów: radość, ekspresję oraz charyzmę. Być może w listach czy oficjalnych dokumentach amerykański Episkopat powinien częściej podkreślać wkład działań czarnych wiernych na rzecz Kościoła w Stanach Zjednoczonych? Warto nie tylko w społecznościach lokalnych (poszczególnych stanów), ale na forum krajowym „promować” afroamerykańskich duchownych, których cechuje lekkość słowa oraz charyzma.

W nawiązaniu do tego, co wcześniej powiedziano, słuszny wydaje się sprzeciw Konferencji Amerykańskich Biskupów Katolickich wobec powielania protestanckich praktyk przez czarnych wiernych. Być może jednak zamiast krytyki owych działań warto rozpocząć dialog z czarnymi duchownymi i wiernymi, a wszystko po to, by wypracować wspólne rozwiązanie uwzględ-

⁵⁹ Zob. <https://www.nbccongress.org/history...> [dostęp: 24.03.2019].

⁶⁰ Z angielskiego: „It is an echo that tells a story born of poverty and affliction, and therefore it must be an echo that the Church receives and embraces” – *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. IX, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

⁶¹ *Plenty Good Room. The Spirit and Truth...*, s. 15, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-...> [dostęp: 24.03.2019].

niające poszanowanie tradycyjnych praktyk katolickich oraz ekspresyjnych, afroamerykańskich form wyrazu?

THE SPECIFICITY OF THE FORM AND RELIGIOUS PRACTICES OF THE AFRICAN-AMERICAN COMMUNITY AS A PASTORAL CHALLENGE FOR THE AMERICAN CATHOLIC CHURCH

SUMMARY

Almost three million faithful of the American Church are representatives of an African-American ethnic group. This community, which experienced oppression and slavery for years, is characterized not only by great faith but also by expression and joy in experiencing God. A strong attachment to tradition is a challenge for American bishops to cultivate cultural values not to lose the universalist spirit of the Church.

Keywords: Afro-American; *United States Conference of Catholic Bishops*; American Church

Słowa kluczowe: Afroamerykanie; *Konferencja Amerykańskich Biskupów Katolickich*; amerykański Kościół

BIBLIOGRAFIA

- Boyagoda R. (2015), *Richard John Neuhaus. A Life in the Public Square*, New York.
- Brodzki S. (1963), *Czarny problem USA*, Warszawa.
- Davis D.W., Pope-Davis D.B. (2017), *Perseverance in the Parish?: Religious Attitudes from a Black Catholic Perspective (Cambridge Studies in Social Theory, Religion and Politics)*, Cambridge.
- Jones M.A. (2016), *Historia USA*, tłum. P. Skurowski, P. Ostaszewski, Gdynia.
- Kowalak T. (1996), *Problemy społeczne Stanów Zjednoczonych*, Warszawa.
- Lewicki Z. (2017), *Historia cywilizacji amerykańskiej. Era konfrontacji 1941-1980*, Warszawa.
- Ludwikowski R.R. (1976), *Murzyński radykalizm w USA*, Warszawa.
- Martin J.K., Roberts R., Mintz S., McMurry L.O., Jones J.H. (1989), *America and its People*, New York.
- Novak M. (1984), *Przebudzenie etnicznej Ameryki*, tłum. H. Pawlikowska, Warszawa.

Publikacje elektroniczne

- Bradley D., *The Omni-American Blues, First Things*, Marzec 2017, <https://www.firstthings.com/article/2017/03/the-omni-american-blues> [dostęp: 23.03.2019].
- Cooper M., *Why have there been no catholic presidents since John F. Kennedy?*, *Newsweek*, 23.09.2015., <https://www.newsweek.com/why-have-there-been-no-catholic-presidents-john-f-kennedy-375401> [dostęp: 12.03.2019].
- Cox D., Jones R.P., *America's Changing Religious Identity*, 09.06.2017, <https://www.prii.org/research/american-religious-landscape-christian-religiously-unaffiliated> [dostęp: 12.03.2019].

- <https://archden.org/clergy/rev-scott-bailey/#.XJfmZvZFw2w> [dostęp: 12.03.2019].
- <https://dp.la/primary-source-sets/the-black-power-movement> [dostęp: 15.03.2019].
- <https://nebula.wsimg.com/532a28df024cf652aab197ddd11a8338?AccessKeyId=BC1D04F48C0411888F51&disposition=0&alloworigin=1> [dostęp: 12.03.2019].
- http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150924_usa-us-congress.html [dostęp: 12.03.2019].
- <https://www.archives.gov/research/african-americans/black-power> [dostęp: 23.03.2019].
- https://www.catholicherald.com/opinions/not_in_print/black_history_month___why_/ [dostęp: 24.03.2019].
- <https://www.census.gov/popclock> [dostęp: 12.03.2019].
- <https://www.nbccongress.org/> [dostęp: 23.03.2019].
- <https://www.nbccongress.org/history-of-black-catholics.html> [dostęp: 12.03.2019].
- <https://www.prii.org/about> [dostęp: 12.03.2019].
- <https://stcolumba-oak.com/black-catholic-history-facts> [dostęp: 24.03.2019].
- <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/11/black-catholics/544754/> [dostęp: 14.03.2019].
- <http://www.usccb.org> [dostęp: 13.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/> [dostęp: 24.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/demographics/index.cfm> [dostęp: 13.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/demographics/parishes-with-a-strong-black-catholic-presence.cfm> [dostęp: 13.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/index.cfm> [dostęp: 24.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/african-american-bishops.cfm> [dostęp: 12.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/building-leaders-in-the-black-catholic-community-for-service-in-the-church.cfm> [dostęp: 24.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/upload/what-we-have-seen-and-heard.pdf> [dostęp: 23.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/educational-resources-on-racism.cfm> [dostęp: 23.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/index.cfm> [dostęp: 23.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/parish-resources-on-racism.cfm> [dostęp: 23.03.2019].
- <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/racism/upload/open-wide-our-hearts.pdf> [dostęp: 23.03.2019].
- Neuhas R.J., *Farewell to the Overclass, First Things*, Sierpień 1996, <https://www.firstthings.com/article/1996/08/farewell-to-the-overclass> [dostęp: 23.03.2019].
- Plenty Good Room. *The Spirit and Truth of African American Catholic Worship*, Waszyngton DC, <http://www.usccb.org/issues-and-action/cultural-diversity/african-american/resources/upload/plenty-good-room.pdf> [dostęp: 24.03.2019].
- Scott C., *Carl's Rock Songbok #79: Martha Bayles and I on Rap, Pt. 2, First Things*, 07.04.2013, <https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2013/04/carls-rock-songbook-martha-bayles-and-i-on-rap-pt> [dostęp: 23.03.2019].
- The 2011 National Black Catholic Survey. Executive Summary of Key Findings of Pastoral Issues*, [https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets/File/exec-summary-key-findings\[1\].pdf](https://www.dor.org/tasks/sites/home/assets/File/exec-summary-key-findings[1].pdf) [dostęp: 12.03.2019].
- Wilson J., *We're at the end of white Christian America. What will that mean?*, *The Guardian*, 20.09.2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/20/end-of-white-christian-america> [dostęp: 12.03.2019].
- worldpopulationreview.com/countries/united-states-population [dostęp: 12.03.2019].

Zoll R., *White Christians now a minority among US population, study finds*, *Independent*, 7.09.2017., <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-population-white-christians-minority-immigration-atheism-religion-demography-evangelism-a7933601.html> [dostęp: 14.03.2019].

Aleksandra Klos-Skrzypczak – dr teologii (teologia moralna), magister socjologii. Adiunkt w Katedrze Nauk o Rodzinie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W swoich zainteresowaniach naukowych zajmuje się tematyką rodziny w perspektywie społeczeństwa amerykańskiego, neokonserwatyżmem amerykańskim oraz historią teologii moralnej w Stanach Zjednoczonych.